

Idealismista ja realismista (Olli Väisälä)

Filosofian tohtori Panu Raatikaisen kirjoitus "Onko ihmisestä riippumatonta todellisuutta olemassa?" (Tieteessä tapahtuu 2000/5) sisältää ajatuskulkuja, jotka eivät kaltaiselleni filosofian harrastelijalle oikein auenneet.

Raatikainen kirjoitti idealismin "sisäisistä ongelmista" seuraavasti: "Voidaan ensinnäkin kysyä Armstrongia seuraten, miten kävisi jos maailmassa ei olisi lainkaan tietoisia mieliä. Tämä ajatus ei ole ristiriitainen eikä puhtaasti järkeilemällä (a priori) tiedettävissä epätodeksi, vaan ainoastaan empiirisesti ja "satunnaisesti" epätosi. Maailmankaikkeus olisi varmastikin voinut kehittyä niin ettei mitään "korkeampaa tietoisuutta" olisi kehittynyt. Idealismista seuraa, ettei myöskään trilobiitteja eikä tähtiä olisi ollut olemassa - ja ettei niitä ollut olemassa ennen kuin joku tietoinen mieli tuli niistä tietoiseksi. Mutta mehän tiedämme varsin hyvin, että tähdet ja trilobiitit jne. olisivat olleet olemassa vaikkei ihmislajia tai mitään sellaista olisi sittemmin kehittyneenkään."

Vaikuttaa kuitenkin, että tässä vain oletetaan idealismi muutta mutkitta vääräksi aika "arkisen" realismin näkökulmasta: "Mehän tiedämme varsin hyvin" Idealismin mukaanhan olemassaolo nimenomaan a priori edellyttää tietoisuutta: maailma vailla tietoisuutta ei ole maailma. Mikä sisäinen ongelma tässä on?

Minusta idealismi tarjoaa merkittävän näkökulman nimenomaan aineellisen maailman kokonaisuuden ontologiaan; argumentit, joiden mukaan ei ole mielekästä ajatella perusluonteista ontologista eroa "välittömästi" havaittujen ja muiden aineellisten objektien välillä, ovat hyvinkin järkeenkäyviä. Mutta jos kysytään, millä perusteella kaikista potentiaalisista aineellisista maailmoista pidämme juuri tätä meidän maailmaamme olemassaolevana, en tiedä muuta perustetta kuin sen, että me olemme sitä havainnoimassa.

Jää hiukan epäselväksi, tarkoittaako Raatikainen toteamuksellaan, että maailman kehityskulku olisi "varmastikin" voinut olla johtamatta tietoisuuden kehittymiseen sitä, että maailmamme on sisäisesti indeterministinen, vai sitä, että luonnonlait, -vakiot ja suureiden lähtöarvot voisivat olla toisenlaisia? Niin tai näin, olettakaamme, että meillä on täydellinen kuvaus aineellisesta maailmankaikkeudestamme ja sitten toinen kuvaus, joka muuten muistuttaa edellistä, mutta jossa tietoisuutta ei kehity (jos uskomme determinismiin, tämä voisi tapahtua vaikka jotakin luonnonvakiota justeraamalla). Millä perusteella voidaan ensimmäisen kuvauksen mukaista maailmaa pitää olemassaolevampana kuin toista. Onko muuta perustetta kuin se, että tietoisuudet liittyvät ensimmäiseen mutteivät toiseen? Vai riittääkö vastaukseksi, että ensimmäinen nyt vain kertakaikkiaan sattuu olemaan olemassa ja sillä siisti?

Raatikaisen näkökulma olemassaoloon (muuallakin kuin siteeratusta kohdassa) tuntuu edustavan asennetta, että jotakin, ikään kuin annettua, "tosiolevaista", kertakaikkiaan on olemassa, ja tästä jostakin realismi, idealismi ja solipsismi sitten esittävät enemmän tai

vähemmän todenmukaisia propositionia. Kysyisin kuitenkin, onko tällainen kertakaikkisen "tosiolevaisen" käsite lainkaan mielekäs tai tarpeellinen ja voitaisiinko ontologia mielekkäämmiin käsittää erilaisten olemassaolon tapojen ja niiden välisten suhteiden valaisemiseksi ja jäsentämiseksi kuin "tosiolevaista" koskeviksi väittämissä. Esineet ovat olemassa aineellisen maailman muodostamassa järjestelmässä ja esimerkiksi tietäntyyppiset luvut tietäntä lukujärjestelmässä, mutta jos kysytään onko jollain esineellä tai luvulla systeemin sisäisen olemassaolon lisäksi myös "tosiolevaisuutta", käytetään käsitettä, josta ainakin minun on mahdotonta muodostaa mitään selvää mielikuvaa ja jota epäilenkin sisällöltään tyhjäksi.

Aineellisen maailman (johon kuuluu tietysti myös ihminen fyysisenä olentona) sisäiset kausaalisuhteet olisi minusta erotettava aineellisen maailman kokonaisuuden ontologiasta, josta havaittavuuden kriteeriä on vaikea eliminoida. Raatikaisen esittämissä argumenteissa tällainen erotus näyttäisi monessa kohdissa jäävän toteutumatta.

Kirjoittaja on musiikin tutkija ja teoreettisten aineiden opettaja Sibelius-Akatemiassa.